

## بسم الله الرحمن الرحيم

### نقش مادر در پرورش رشد و خلاقیت کودک از دیدگاه قرآن و روایات

پژوهشگر: شهلا چهارمحالی<sup>۱</sup>

#### چکیده:

این پژوهش با عنوان «نقش مادر در پرورش رشد و خلاقیت کودک از دیدگاه قرآن و روایات» در صدد پاسخگویی به این سوال برآمده که مادر چگونه می‌تواند باعث پرورش رشد و خلاقیت کودک خود باشد و با روش توصیفی و به صورت کتابخانه‌ای به گردآوری اطلاعات پرداخته شده است. خانواده کوچک‌ترین جزء جامعه است که در تربیت نسل آینده نقش مهمی دارد. مادر اصلی‌ترین مسئول تربیت خانواده است، مادر نزدیک‌ترین فرد به کودک است که این خود باعث تأثیرپذیری هر چه بیشتر کودک از مادر می‌شود. اهمیت این موضوع تا آنجاست که در جوامع امروزی به دلیل عدم آشنایی و توجه مادران به وظایف‌شان کودکان با تربیت‌های سوء بزرگ می‌شوند و سلامت نسل آینده به خطر می‌افتد. در اسلام زن و مادر جایگاه خاصی دارد، و آیات و روایات فراوانی در این باره آمده است که دلیلی بر بزرگی مسئولیت مادر است، مسئولیتی که دربرگیرنده خوشبختی یا بدبختی نسل آینده است. خلاقیت اکتسابی نیست، بلکه نیاز به تقویت دارد، و خلاقیت در همه انسان‌ها نهفته است و والدین به خصوص مادر نقش بسزایی در رشد و پرورش آن دارد. مادر توانمند به واسطه‌ی بازی و انتخاب نوع اسباب‌بازی و زمان گذاشتن برای رشد و تربیت کودک، سبب شکوفایی هر چه بیشتر خلاقیت کودک خود شده که آیات و روایت این مطلب را تأیید می‌کنند.

---

۱ - پایه پنجم، مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها).

کلیدواژه: مادر، کودک، رشد، خلاقیت، پرورش

## مقدمه:

مادر انسان ساز است. او اولین کسی است که کودک او را می‌شناسد و از او تأثیر می‌پذیرد. غریزه مادری درون هر زن همراه با لوازم آن نهاده شده است. شغل مادری و تربیت انسان از وزارت و وکالت کمتر نیست. اما بدلیل عدم آگاهی یا بی‌توجهی به آن، در جوامع امروزی به خصوص جوامع غربی سرنوشت نسل‌های آینده به خطر افتاده است. به خصوص که این موضوع در جامعه اسلامی ما از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. هدف این پژوهش نیز اثبات نقش مادر، در رشد و خلاقیت کودک است. بنابر آیات و روایات، اسلام، احترام و پاداش بسیاری برای مادر، چه در دوران بارداری، چه زایمان و چه در دوران شیردهی قائل است، همه به خاطر سنگینی مسئولیتی است که بر دوش مادر نهاده است. مسئولیتی که ادامه دهنده راه پیامبران و امامان است، چرا که وظیفه انبیاء نیز انسان‌سازی و تربیت انسان کامل است. شخصیت مادر چنان عظیم است که می‌تواند مرد را به معراج برساند.

کودک جزئی از وجود مادر است. بیش از همه با مادر انس می‌گیرد، از وی تأثیر می‌پذیرد. در زندگی سرمشق و الگوی خود می‌داند و طبق کلام و عمل او شخصیتش شکل می‌گیرد. همه جوانب زندگی کودک تحت تأثیر مادر است. راه و روش زندگی فعلی مادر، روش زندگی آینده کودک را می‌سازد. مادر نباید این شغل شریف را، که شغل انبیاست، کم ارزش بداند و در انجام مسئولیت بزرگ سهل‌انگاری کند.

از نظر قرآن و اسلام تربیت کودک تکلیف و وظیفه‌ی مقدس والدین است، به‌خصوص مادر که بستر پرورش و رویش انسان‌های کامل است. اهمیت این موضوع در کلام امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) بیشتر نمایان است که می‌فرماید؛ از دامن زن مرد به معراج می‌رود. هیچ انسان رشدیافته‌ای نیست که بدون مادر به

درجات بالای علمی و اخلاقی رسیده باشد. دامن مادر دانشگاه و پرورشگاه همه‌ی آدمیان است. کودک هم‌چون علف هرزی نیست که به‌خودش واگذار شود. این نهال وقتی میوه شیرین و پربار خواهد داد که نیکو رشد و پرورش یابد. آنچه به زندگی کودک شکل می‌دهد، دستورها و توصیه‌های مادری نیست، بلکه اعمال و شیوه‌های زندگی اوست. بسیار اتفاق افتاده است که به دلیل سهل‌انگاری مادران در امر تربیت و رشد و پرورش کودکان از فطرت پاکشان دور شده‌اند، و به مصیبت‌های بسیاری گرفتار شده‌اند.

این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که نقش مادر در رشد و خلاقیت کودک از دیدگاه قرآن و روایات چگونه است. در پژوهش‌های پیشین در مورد؛ نقش مادر در تربیت کودک از اعظم فتاحی جمشیدی، مقاله مادر و کودک و فرزندپروری از اعظم خلج، و مقاله نقش مادر در افراط و تفریط محبت نسبت به کودک از شاه محمدی‌پور بررسی شده است. ولیکن با توجه به اهمیت و ضرورتی که در پرورش رشد و خلاقیت کودکان نهفته است و به خصوص حضور پررنگ مادر در این امر مهم اولویت موضوع را در این دانسته که با توجه به اینکه دوران کودکی، دوران سازندگی شخصیت و آینده اوست، و کودک به مادر بسیار وابسته است و هم‌چنین خلاقیت یک محصول نیست هرچند که حاصل آن در شنیدن، لمس کردن یا دیدن مشهود است، به روش توصیفی و به صورت کتابخانه‌ای به گردآوری مطالب مفید و مؤثری در امر رشد و خلاقیت کودکان پرداخته شود. و هدف از نگارش این مقاله آگاهی دادن والدین به‌ویژه مادر در شناخت نوع خلاقیت و ویژگی‌های خاص کودک خود نسبت به سایرین و تلاش در جهت رشد و شکوفایی آن، افزایش توانایی و ویژگی منحصر به فرد کودک که سبب رشد و بالندگی و رسیدن به کمال اوست.

## **مفهوم‌شناسی**

### **رشد:**

رشد در لغت به معنی راه‌یابی، راه یافتن به مقصد، رسیدن به واقع (واقعیت) و از گمراهی به راه آمدن می‌باشد، همچنین ثبات و استقامت نیز از معانی رشد شمرده شده است. این کلمه در مقابل «غی» به معنی انحراف پیدا کردن از حقیقت و دور شدن از واقعیت به کار می‌رود. راشد و رشید؛ اسم فاعل و وصف از آن است که دلالت بر استواری و پابرجا بودن می‌کند. کلمه مرشد نیز از همین ماده گرفته شده که به معنی راهنما و نشان دهنده راه می‌باشد.

در لسان‌العرب می‌نویسد: «رشد در مقابل ضلالت و گمراهی است».<sup>۱</sup>

در روانشناسی تربیتی، رشد عبارت است از همه تغییرات و تحولاتی که از زمان تشکیل سلول تخم تا هنگام مرگ در انسان به وجود می‌آید. رشد عبارت است از یک سلسله تغییرات جسمی و روانی که از طریق این تغییرات، فرد پیوسته در حالت تعادل جسمانی و روانی باقی بماند و به کمال برسد.<sup>۲</sup>

کلمه رشد در اصطلاح از دیدگاه مشهور فقها، به معنی اصلاح امور مالی و توان تدبیر در این زمینه است. رشید هم کسی است که دارای این صفت باشد. مرحوم محقق حلی می‌گوید: «دومین شرط که برای واگذاری اموال کودک به او نیاز است، رشد است، که به معنای اصلاح امور مالی است».<sup>۳</sup>

از قید اصلاح مال که در تعریف رشد آمده، چنین برمی‌آید که اگر شخص مال خود را از بین نبرد، ولی نسبت به اصلاح و بهره‌برداری عقلایی از آن، تمایل نشان ندهد و یا اساساً توانایی آن را نشان ندهد، یا اساساً توانایی آن را نداشته باشد، رشد شناخته نمی‌شود.<sup>۴</sup>

<sup>۱</sup> -جمعی از نویسندگان، آشنائی اعراب آیات، ج ۲، ۱۳۸۸، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه قائمیه اصفهان، ص ۳۵۱۹

<sup>۲</sup> -ویکی فقه

<sup>۳</sup> -محقق حلی، شرائع الاسلام، ج ۲، نشر اسماعیلیان، ص ۸۵

<sup>۴</sup> -عتیقی، عبیدالله، فرهنگ اصطلاحات، ۱۳۸۸، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ص ۳۶۲

رشد یکی از مباحث مطرح شده در روانشناسی رشد بوده که به بررسی واژه رشد پرداخته و تفاوت این واژه با دیگر واژه‌های مشابه را بیان می‌کند. واژه کلیدی در روانشناسی رشد، کلمه رشد (Development) می‌باشد. ولیکن واژه‌های رشد، نمو، نضج، بزرگ‌شدن، تحول و تکامل دارای معانی نزدیک به هم و در عین حال متفاوتی هستند که گاهی به اشتباه به جای یکدیگر به کار می‌روند. برای رشد تعاریف مختلفی ارائه شده‌است.

رشد عبارت است از تغییراتی که در جهت پیشرفت و کمال با یک نظم و ترتیب خاصی به عمل می‌آید و هیچ وقت متوقف نشده و به عقب بر نمی‌گردد.<sup>۱</sup>

رشد عبارت است از همه تغییرات و تحولاتی که از زمان تشکیل سلول تخم تا هنگام مرگ در انسان روی می‌دهد.

رشد سلسله ظرفیت‌ها و استعدادهای گسترش‌یافته‌ای است که به تدریج برای فرد، مایه سهولت و کارکرد بیشتر و مؤثرتر می‌شود مانند حرکت‌های کودکان در دوران کودکی که رفته رفته بر اثر رشد به مهارت‌های سریع در نوجوانی تبدیل می‌شود؛ یعنی در واقع سستی و توانایی کودک به قدرت و نیرومندی و الفاظ نامفهوم او به سمت کلامی سنجیده تکامل می‌یابد و کودک نابالغ به تدریج مرد یا زنی کامل می‌شود که خود مسئولیت‌هایی را بر عهده گرفته و خانواده او را اداره می‌کند. بنابراین می‌توان گفت که رشد، حرکتی مستمر و دائمی و پیوسته بوده که گاهی آهسته و زمانی همراه با جوش و خروش است، لکن ممکن است کیفیت رشد ملموس نباشد ولی نباید تصور کرد که جریان رشد متوقف شده‌است. چرا که انسان پیوسته در حال تغییر است. پس رشد یا بالندگی به طور کلی در نتیجه فرایندهای نمو (تغییر کمی و

---

<sup>۱</sup> خجاتی، حسین، روانشناسی رشد، ۱۳۷۱، تهران، نشرمه‌شاد، چاپ اول، ص ۲۰

داده می‌شود تا احساسات آزاردهنده و مشکلات درونی خود را از طریق بازی بروز دهد و آنها را به نمایش بگذارد، همانند آن دسته از روش‌های درمانی که افراد بزرگسال از طریق آن با سخن گفتن مشکلات خود را بیان می‌کنند، کودک در بازی درمانی انواع گوناگون معانی سمبلیک را به نمایش می‌گذارند.<sup>۱</sup>

---

<sup>۱</sup> -اکسلین، ویرجینام، بازی درمانی، ترجمه احمد حجاران، ۱۳۶۹، تهران، کیهان، چاپ دوم، ص ۲۰

## نتیجه‌گیری

باتوجه به احترام و پاداشی که در دنیا و آخرت برای مادر ذکر شده است و مسئولیت سنگینی که همان انسان‌سازی است که برعهده او گذاشته شده است، می‌توان گفت: بارزش‌ترین و مقدس‌ترین و مهم‌ترین شغل‌ها شغل مادری و تربیت انسان است. دوران کودکی با توجه به تأثیر و انعطاف‌پذیری بالا و شدت حس تقلید از اطرافیان به‌خصوص مادر، به دوران پراهمیت تربیت و سازندگی شخصیت کودک تبدیل شده است. بخاطر رابطه‌ی شدیدی که بین مادر و کودک وجود دارد و اینکه مادر بیشتر وقت خود را در خانه، کنار کودک می‌گذراند و به‌خصوص تا قبل از سن دبستان او همیشه در کنار مادر است. فرصت بیشتری برای تأثیرگذاری و پرورش کودک دارد. آنچه به زندگی کودک شکل می‌دهد، توصیه‌های مادرانه نیست بلکه رفتار و شیوه‌های زندگی اوست. مادر به‌واسطه بازی‌کردن و انتخاب صحیح اسباب‌بازی‌ها و همچنین مهیا نمودن محیط امن در خانواده، مطالعه و کمک گرفتن از روانشناسان و متخصصان امر تربیت کودک و دستورات دینی و آیات قرآن می‌تواند به زندگی کودک شکل دهد، مادر الگوی عملی رفتار کودک است. در همه برخوردها و رفتارها به کودک خوب زندگی کردن و استفاده از توانمندی‌های خود را می‌آموزد و در همه‌ی جنبه‌های رشد و تربیتی و خلاقیت کودک تأثیرگذار است.

## منابع و مأخذ

قرآن

احسان‌بخش، صادق، نقش دین در خانواده، ج ۲، ۱۳۷۴، رشت، جاوید.

ادیب، محمدحسین، راه و روش تربیت از دیدگاه امام علی (ع)، ترجمه محمدرادمنش، ۱۳۶۲، بی‌جا،

بی‌نا.

اکسلین، ویرجینام، بازی درمانی، ترجمه احمد حجاران، ۱۳۶۹، تهران، کیهان، چاپ دوم.

امینی، ابراهیم، تربیت، ۱۳۸۸، قم، بوستان کتاب.

آتش‌پور و همکاران، حمید، واقعیت‌هایی برای خانواده، ۱۳۸۹، آبادان، نشر پرسش.

پارسا، محمد، روانشناسی رشد کودک و نوجوان، جلد اول، ۱۳۷۶، تهران، نشر بعثت.

جمعی از نویسندگان، آشنائی اعراب آیات، ج ۲، ۱۳۸۸، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه قائمیه اصفهان.

حرعاملی، محمد، وسائل الشیعه، ج ۲۱، ۱۵، بی‌تا، بیروت، احیاء التراث العربی.

دشتی، محمد، مسئولیت تربیت، ج ۱، ۱۳۶۸، تهران، موسسه امیرالمؤمنین.

دهخدا، علی‌علی‌اکبر، لغت‌نامه، ج ۳۴، ۱۳۶۴، تهران، موسسه لغت‌نامه.

دهنوی، حسین، نسیم مهر، ج ۳، ۱۳۸۸، قم، خادم‌الرضا.

مقاله روانشناسی رشد.

زن از دیدگاه مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵، تهران، بی‌طرفان (دفتر مقام معظم رهبری)

شاه‌محمدپور، صمد، چگونه فرزندان باهوش و خلاق تربیت کنیم، ۱۳۹۶، بی‌جا، نشر میراث انبیا(ع).



شجاعی، محمدصادق، بازی کودکان در اسلام و بررسی پیامدهای تربیتی اسباب‌بازی کودکان، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.

شمسی، عباس، آغوش مهر، ۱۳۸۳، قم، نشر مشهور.

صانعی، مهدی، پژوهشی در تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۷۸، مشهد، سناباد.

عتیقی، عبیدالله، فرهنگ اصطلاحات، ۱۳۸۸، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.

قائم‌ی، علی، خانواده و تربیت کودک، ۱۳۶۸، قم، امیری.

قائم‌ی، علی، نقش پدر در تربیت، ۱۳۶۵، قم، نشر امیری.

گریوز و دیگران، استان، خلایق، ترجمه مهدی قراچه‌داغی، ۱۳۷۹، تهران، پیک بهار.

مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۱، ۱۳۶۵، تهران، نشر وزارت ارشاد اسلامی.

محقق حلی، شرائع الاسلام، ج ۲، نشر اسماعیلیان.

مدیریت خلایق، سایت مدیریت، ۱۳۹۱، مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان.

مری دوروتی، شریدان، بازی و رشد کودکان، ترجمه رضاتوکلی، ۱۳۸۷، تهران، نشر رشد.

معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۳، ۱۳۶۴، تهران، امیرکبیر.

مؤمن‌زاده، مهناز، روانشناسی تربیت کودک و آموزش خانواده، ۱۳۸۷، تهران، نشر آوینا.

نجاتی، حسین، روانشناسی رشد، ۱۳۷۱، تهران، نشر مهشاد، چاپ اول.

نوری‌همدانی، حسین، جایگاه بانوان در اسلام، ۱۳۸۴، مهدی موعود.

